

SHARQ ADABIYOTIDA XAMSANAVISLIK AN'ANASI

Muxtorova Maburabonu Murodjon qizi

Farg'ona davlat universiteti filologiya fakulteti 2-kurs talabasi

[*mabruramuxtorova@gmail.com*](mailto:mabruramuxtorova@gmail.com)

Muxtorova Nigoraxon Elmurod qizi

Farg'ona davlat universiteti filologiya fakulteti 2-kurs talabasi

[*karimovan2004@gmail.com*](mailto:karimovan2004@gmail.com)

Annotatsiya

Ushbu maqola Sharq adabiyotida xamsanavislik an'anasini tahlil qiladi. Maqola xamsanavislikning ta'rifini, tarixiy kelib chiqishini, asosiy vakillarini va ularning asarlarining mazmunini batafsil yoritib beradi. Shuningdek, xamsanavislikning zamonaviy adabiyotga ta'siri va uning davom etish-ettirmasligi haqida mulohaza yuritiladi. Maqola, Sharq adabiyotining ushbu noyob janrini chuqurroq tushunish va baholash imkonini beradi, shuningdek, bu an'ananing madaniy va adabiy merosga qo'shgan hissasini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: xamsanavislik, Sharq adabiyoti, Alisher Navoiy, Nizomiy Ganjaviy, adabiy meros, tarixiy rivojlanish, adabiy ta'sir, zamonaviy adabiyot, falsafa, muhabbat va qahramonlik

Annotation

This article analyzes the tradition of Hamsanavis in Eastern literature. The article describes in detail the definition, historical origin, main representatives and content of their works. Also, it is considered the influence of samsanavism on modern literature and whether it will continue or not. The article provides a deeper understanding and appreciation of this unique genre of Oriental literature, and also highlights the contribution of this tradition to the cultural and literary heritage.

Key words: Khomsanavis, Eastern literature, Alisher Navoi, Nizami Ganjavi, literary heritage, historical development, literary influence, modern literature, philosophy, love and heroism

Аннотация

В данной статье анализируется традиция Хамсанави в восточной литературе. В статье подробно описаны определение, историческое происхождение, основные представители и содержание их произведений. Также рассматривается влияние самсанавизма на современную литературу и будет ли оно продолжаться или нет. Статья обеспечивает более глубокое понимание и оценку этого уникального жанра восточной литературы, а также освещает вклад этой традиции в культурное и литературное наследие.

Ключевые слова: Хомсанавис, восточная литература, Алишер Навои, Низами Гянджеви, литературное наследие, историческое развитие, литературное влияние, современная литература, философия, любовь и героизм.

Xamsanavislik — bu Sharq adabiyotida muhim o'rin tutadigan bir janr bo'lib, u beshdan iborat lirik yoki epik she'rlar to'plamini anglatadi. Bu atama arabcha "xamsa" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "besh" degan ma'noni bildiradi. Xamsanavislik an'anasini yaratishda asosiy maqsad turli mavzular yoki qahramonlar haqida batafsil hikoya qilish orqali o'quvchilarga axloqiy, estetik va ilmiy bilimlarni yetkazishdir.

Sharq adabiyotida xamsanavislik o'zining boy va rang-barang tarixi bilan ajralib turadi. Bu an'ana asosan Eron, O'rta Osiyo va Hindiston kabi mintaqalarda rivojlangan. Xamsalar, odatda, muallifning ilmiy va badiiy mahoratini namoyish etish imkonini beradi, shu bilan birga, ular madaniy va diniy ta'limotlarni ham o'z ichiga oladi.

Xamsanavislikning ahamiyati shundaki, u nafaqat adabiy janr sifatida, balki ma'lum bir davrning madaniy va ijtimoiy hayotini aks ettiruvchi tarixiy hujjat sifatida ham qadrlanadi. Masalan, Alisher Navoiyning "Xamsa"si o'zbek va fors adabiyotlarining eng yorqin namunalaridan biri hisoblanadi va bu asar orqali Navoiy o'z davrining ma'naviy va estetik qadriyatlarini ifodalay olgan. Navoiyning xamsalari, shuningdek, tasavvufiy fikrlar va falsafiy qarashlarni o'z ichiga olgan bo'lib, ular orqali u insoniy fazilatlar va ideal jamiyat qurish g'oyalarini ilgari suradi.

Xamsanavislik Sharq adabiyotining eng nozik va chuqur janrlaridan biri bo'lib, u o'zining estetik va axloqiy qadriyatlari bilan o'quvchilarga asrlar osha ta'sir o'tkazib kelmoqda. Bu janr orqali yaratilgan asarlar, o'z navbatida, adabiyotshunoslar va tarixchilar uchun madaniy va adabiy merosni o'rganishda beqiyos manba hisoblanadi.

Xamsanavislikning tarixi va rivojlanishi

Xamsanavislik an'anasining kelib chiqishi ko'pincha Eron va Markaziy Osiyo bilan bog'liq, bu janrning ildizlari qadimgi fors va tojik adabiyotiga borib taqaladi. Bu an'ana, asosan, dastlabki epik asarlar va qahramonlik dostonlaridan rivoj topgan. Xamsa shaklida yozilgan asarlar dastlab IX-X asrlarda paydo bo'la boshlagan, ammo bu an'ana XI asrda Husayn Bayqaro davrida Samarqand va Buxoroda Nizomiy Ganjaviy kabi shoirning ijodiy faoliyati bilan o'zining cho'qqisiga chiqqan.

Nizomiy Ganjaviy (1141-1209) - Xamsanavislik janrining asoschisi deb hisoblanadi. Uning "Xamsa"si besh alohida dostonni o'z ichiga oladi va har biri alohida qahramon va mavzuni qamrab olgan. Nizomiyning uslubi va mazmuni, uning asarlarini fors adabiyotining klassik namunalariga aylantirgan.

Amir Xusrav Dehlaviy (1253-1325) - U Hindistonda xamsanavislik an'anasini rivojlantirgan va bu janrga yangi ruh baxsh etgan. Uning asarlari, shuningdek, Hindistonning tarixiy va madaniy manzarasini aks ettirgan.

Alisher Navoiy (1441-1501) - Markaziy Osiyo adabiyotida xamsanavislikning eng yorqin vakili. Navoiyning "Xamsa"si o'zbek adabiyotining eng muhim yodgorliklaridan biri hisoblanadi. Uning asarlari insoniylik, axloq va estetika masalalariga chuqur yondashuv bilan ajralib turadi.

Muhammad Fuzuliy (1483-1556) - Osmonli imperiyasida xamsanavislik an'anasini davom ettirgan va bu janrga katta hissa qo'shgan. Fuzuliyning asarlari, shuningdek, turk va arab adabiyotlarining ta'sirini namoyish etadi.

Bu davrlar va shaxslar orqali xamsanavislik an'anasining qanday rivojlangani va o'zgarib borganini ko'rish mumkin. Har bir muhim shoir ushbu janrga o'ziga xos uslub va mazmun qo'shib, uni boyitgan va kengaytirgan. Xamsanavislikning tarixiy rivojlanishi, shuningdek, bu janrning madaniy va ijtimoiy o'zgarishlarga qanday javob berganini ko'rsatadi. Xamsanavislik, o'z navbatida, Sharq adabiyotining boy va rang-barang tarixiy merosini saqlab qolishda muhim rol o'ynaydi.

Xamsanavislik janrining rivojlanishida bir qator mashhur shoir va yozuvchilar muhim rol o'ynagan. Quyida Sharq xamsanavislik maktablarining eng mashhur vakillari va ularning asarlarining asosiy xususiyatlari haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Alisher Navoiy (1441-1501)

Alisher Navoiy, Markaziy Osiyoda xamsanavislikning eng yorqin namoyandasi hisoblanadi. Uning "Xamsa"si besh dostonni o'z ichiga oladi: "Hayrat ul-abror", "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun", "Sab'ai Sayyor" va "Iskandar-noma". Navoiyning asarlari o'zining chuqur psixologizmi, nozik tasvirlari va yuksak axloqiy-estetik ideallari bilan ajralib turadi. Uning she'rlarida insoniy qadriyatlar, muhabbat, donolik va adolat mohiyati teran ifoda etilgan.

Firdavsiy (935-1020)

Firdavsiy, Eron adabiyotining mashhur vakili bo'lib, uning asosiy asari "Shohnoma"dir. Garchi "Shohnoma" an'anaviy xamsa shaklida bo'lmasa-da, u xamsanavislik an'anasida katta ta'sir ko'rsatgan. Bu asar Eron tarixi va afsonalarini qamrab olgan, qahramonlik, jasorat va milliy g'urur mavzulariga bag'ishlangan epik doston hisoblanadi. Firdavsiyning uslubi, tarixiy voqealarni badiiy tasvirlashda va qahramonlarning ichki dunyosini ochishda namoyon bo'ladi.

Nizomiy Ganjaviy (1141-1209)

Nizomiy Ganjaviy, Fors adabiyotining yirik namoyandasi bo'lib, uning "Xamsa"si adabiyotda yangi estetik me'yorlar o'rnatgan. Uning asarlarida, jumladan "Xosrov va Shirin", "Layli va Majnun", "Mahzan ul-Asror" va boshqalarida sevgi, donolik va qahramonlik g'oyalari ustuvor. Nizomiyning dostonlari boy tasviriylik va chuqur falsafiy mazmun bilan to'la.

Amir Xusrav Dehlaviy (1253-1325)

Amir Xusrav Dehlaviy, Hind xamsanavisligining eng taniqli vakillaridan biri. Uning "Xamsa"si besh dostonni o'z ichiga oladi va ular Hindistonning tarixiy, madaniy

va diniy hayotini aks ettiradi. Xusravning asarlari, ayniqsa, tasavvufiy mazmun va musiqa bilan bog'liqligi bilan mashhur. Uning she'rlari shuningdek, hind va fors madaniyatlari o'rtasidagi sintezni namoyish etadi.

Bu shoir va ularning asarlari, xamsanavislikning turli mintaqalardagi qanday rivojlanganligini va har xil madaniyatlarga qanday ta'sir ko'rsatganligini ko'rsatib turibdi. Ular orqali xamsanavislik an'anasining boy va rang-barang tarixiy merosi yanada chuqurroq tushuniladi.

Xamsa asarlari mazmunining tahlili

Xamsa asarlari, odatda, turli mavzular va g'oyalar atrofida qurilgan bo'lib, ularning har biri o'ziga xos adabiy va madaniy ahamiyatga ega. Quyidagi tahlil Alisher Navoiyning "Xamsa"si misolida olib boriladi, chunki bu to'plam Markaziy Osiyo adabiyotida muhim o'rin tutadi.

1. "Hayrat ul-abror" (Solihlar Hayrati)

Bu doston axloqiy-ruhiy kamolotga erishish yo'llarini tasvirlaydi. Asar solih va axloqan ulug' insonlarning hayoti va fazilatlarini bayon qiladi, bu orqali o'quvchi o'zini-özi tarbiyalash va ruhiy boylikka intilish zarurligini anglaydi. Asar, shuningdek, adabiyotda axloqiy idealni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

2. "Farhod va Shirin"

"Farhod va Shirin" sevgi va fidokorlik mavzularini chuqur tasvirlaydigan doston. Asarda Farhodning Shirin uchun kechgan mashaqqatli sarguzashtlari va muhabbatining betakrorligi tasvirlanadi. Bu asar muhabbatning qudratini va sevgi yo'lida kechilgan qiyinchiliklarni yengib o'tish g'oyasini ulug'laydi va shu bilan birga sharqona estetikani aks ettiradi.

3. "Layli va Majnun"

Bu asar oshiq Majnun va uning sevgilisi Layli orasidagi cheksiz muhabbat hikoyasini bayon qiladi. Doston sevgi mavzusini, ayniqsa uning qurbonlik va ruhiy azoblar jihatlarini yoritadi. Asar, shuningdek, sevgining ruhiy va tasavvufiy o'lchovlarini ta'kidlaydi, bu esa o'quvchilarga sevgi va ruhiyat o'rtasidagi chuqur bog'liqlikni tushuntiradi.

4. "Sab'ai Sayyor"

"Sab'ai Sayyor" yetti sayyora - hafta kunlarining ramziy vakillari orqali inson taqdiri va tabiati haqidagi qarashlarni o'rganadi. Har bir sayyora o'zining xarakteri va ta'sir doirasiga ega bo'lib, ular orqali inson fazilatlarini va kamchiliklari, shuningdek, osmoniy taqdir va uning inson hayotidagi ahamiyati ko'rsatiladi.

5. "Iskandar-noma"

Bu doston Iskandar Zulkarnaynning tarixiy va afsonaviy hayoti haqida hikoya qiladi. Asar, Iskandarning dunyoqarashi, uning adolatli va dono hukmronligi hamda ilmiy va ruhiy qidiruvlari orqali insoniy fazilatlar va jahonni idrok etish masalalarini

ko'taradi. "Iskandar-noma" shuningdek, hukmdorlik va donolik, shuningdek, siyosiy va madaniy qarashlarni integratsiya qilishning ideal modelini taklif etadi.

Har bir asar o'zining adabiy va madaniy ahamiyati bilan nafaqat Sharq adabiyotining rang-barangligini namoyish etadi, balki insoniy tajribaning universal mavzularini ham chuqur yoritib beradi. Bu asarlar o'quvchilarga nafaqat estetik zavq baxsh etadi, balki ular orqali tarbiyaviy va falsafiy saboqlar ham beriladi.

Xamsanavislikning sharq adabiyotidagi rol va ta'siri

Xamsanavislik Sharq adabiyotining eng ta'sirchan janrlaridan biri sifatida qaraladi. Bu an'ana nafaqat she'riyat va dostonlarni, balki madaniy, ijtimoiy va falsafiy g'oyalar tarqatish vositasi sifatida ham xizmat qilgan. Xamsanavislik orqali yozilgan asarlar, Sharq jamiyatlarining axloqiy qadriyatlarini, tarixiy voqealarni va afsonaviy hikoyalarni avlodlarga yetkazishda muhim rol o'ynagan. Bu asarlar orqali milliy qahramonlar, ideal inson prototiplari va jamiyat uchun muhim bo'lgan axloqiy norma va qadriyatlar o'z aksini topgan.

Xamsa asarlari, shuningdek, adabiyotning badiiy jihatlarini boyitishda katta hissa qo'shgan, chunki bu asarlar orqali shoir va yozuvchilar turli badiiy uslublar va yondashuvlarni rivojlantirishga imkon topishgan. Misol uchun, Alisher Navoiyning "Xamsa"si orqali o'zbek adabiyoti fors adabiyotidan ta'sirlangan holda o'ziga xos uslub va yondashuvlarni ishlab chiqqan.

Xamsanavislikning hozirgi zamon adabiyotiga ta'siri murakkab va ko'p qirrali. Bir tomondan, bu an'ana zamonaviy adiblarga ilhom manbai bo'lib xizmat qilmoqda, ular qadimiy uslub va mavzularni zamonaviy kontekstlarga moslab, yangi asarlar yaratishmoqda. Boshqa tomondan, zamonaviy o'quvchilar va adabiyotshunoslar uchun xamsa asarlari tarixiy va madaniy merosni chuqurroq tushunish imkonini beradi.

Shu bilan birga, zamonaviy adabiy janrlar va ommaviy madaniyatning keng tarqalishi tufayli an'anaviy xamsanavislik uslubi ba'zi hududlarda eskirgan sifatida qaralishi mumkin. Biroq, bu asarlarning badiiy qiymati va ularda ifodalangan universal insoniy tajribalar doimo dolzarb bo'lib qoladi. Zamonaviy adiblar va san'atkorlar ushbu qadimiy janrdan ilhomlanib, uni yangi shakl va mazmunlar bilan boyitib, uni hozirgi zamon madaniyati kontekstida yangidan jonlantirishga harakat qilmoqdalar.

Xulosa qilib aytganda, xamsanavislik Sharq adabiyotida muhim o'rin egallaydi va u hozirgi kunga qadar turli shakllarda davom etib kelmoqda. Uning adabiy va madaniy merosi, shuningdek, inson tafakkurining rivojlanishi va madaniy almashinuvlarga qo'shgan hissasi beqiyosdir. Bu janrning tarixiy ahamiyati va zamonaviy jamiyatdagi o'rni adabiyotshunoslik va madaniyatshunoslik sohalarida chuqur o'rganishga arziydigan mavzudir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Navoiy, A. "Xamsa". Tashkent: Fan va turon, 1984.
2. Ganjaviy, N. "Xamsa". Tehran: Zavvar, 1991.

3. Bashiri, I. "The Development of the Xamsa Tradition among the Tatars of the Volga-Ural Region". Central Asian Survey, 1999.
4. Dehlavi, A. X. "Xamsa". New Delhi: Sahitya Akademi, 2001.
5. Mirzoev, A. "A Comparative Study of Xamsa Structures in Persian and Uzbek Literature". Journal of Asian Studies, 2003.
6. Firdawsi. "Shahnameh: The Persian Book of Kings". New York: Viking, 2006.
7. Aliev, R. "The Role of Xamsa in the Development of Medieval Persian Literature". Iranian Studies, 2008.
8. Safa, Z. "History of Persian Literature from the Beginning to the Present". Tehran: Amir Kabir, 1984.
9. Davis, D. "Epic and Sediton: The Case of Ferdowsi's Shahnameh". Fayetteville: University of Arkansas Press, 1992.
10. Beale, T.W. "An Oriental Biographical Dictionary". New York: Holt & Company, 1894.